

A marxista filozófia fejlődéstudéleteinek for-
maváltozása

/A filozófiai fejlődéstudélet és a biológiai
evolúciós tudélet összehúvotése.^x/

Dr. Horváth József

A marxista filozófia napjainkban gyors ütemű és mélyreható fejlődésen megy keresztül. Tudéleti megállapításai, kategóriái és törvényei formaváltozáson mennek át. Az alábbiakban a filozófiai fejlődéstudélet formaváltozásának főbb tendenciáit kívánom bemutatni a legújabb kutatások eredményeinek rövid összefoglalása alapján /felhasználva saját kutatási eredményeimet is/.

1. A filozófiai fejlődéstudélet értelmezésének az 50-es évek elején elterjedt formáját a következők jellemzik: a mozgás és fejlődés megkülönböztetésének elmosódása; a fejlődés előrehaladó jellegének /egyenesvonalúság, magasabbrendűség/ abszolútizálása és így a fejlődés egészének egyik alapvető ágával / a progresszióval/ történő azonosítása; a társadalmi fejlődés sajátosságainak egyetemesség tétele /sajátos antropomorf szemlélet kialakulása/. Mindez egyben azt is jelentette, hogy a változások más irányainak kutatása háttérbe szorult. Ma már azonban nemcsak az vált nyilvánvalóvá, hogy ez a fejlődési modell igen leegyszerűsített, nem felel meg sem a marxista filozófiai klasszikusai által lefektetett elvi alapoknak, sem a szaktudományok eredményei-

^x A filozófiai és a biológiai fejlődéstudélet konkrétabb vonatkozásaira a szóbeli előterjesztésben tértek ki. Meg kell továbbá azt is jegyezni, hogy a filozófiai fejlődéstudélet ismertetésének problematikáját is korlátozni kell a referátum kereteinek megfelelően.

nok, hanem megtörtént ennek a fejlődéselméleti modellnek a kritikája is, és megkezdődött egy gazdagabb modell elméleti kinunkálása.

2. Mindenekelőtt a mozgás és a fejlődés megkülönböztetésének a fontosságára kell felhívni a figyelmet. A mozgás mint változás általában több, sokoldalubb mint a fejlődés, amely csupán egy specifikus, különös esete a változásoknak /változás különösen/. A mozgás felölel minden térben és időben végbemenő folyamatot, keletkezést és elmulást, és az események /történések/ meghatározott, törvényszerű időbeli lefolyását jelenti, melynek során megvalósul az állapotok megváltozása, egymásba való átnonote. A mozgás tehát felölel minden változást. Az állapotok megváltozásának megkülönböztetésénél és értékelésénél alapvető jelentőségű a változások, a megváltozás irányának a kérdése. Tulajdonképpen a fejlődés nem más, mint meghatározott irányú változás /a mozgás egyik irány szerinti formája/. A mozgásnak, az állapotok változásának azonban nem egyedüli és kizárólagos iránya a fejlődés. A szaktudományok eredényeire támaszkodva a marxista filozófia ma már részletesen foglalkozik a mozgás olyan egyetemes irányainak vizsgálatával mint az irreverzibilis változás, ismétlődés, körforgás.

Ennek kapcsán a következő általános megjegyzést lehetne tenni a biológiai evolúciós elmélet továbbfejlesztésére vonatkozóan. A biológiai evolúciós elmélet továbbfejlesztésének egyik iránya - ezen az elméleten történő bizonyos túllépés, pontosabban: gazdagítása, kiegészítése általános biológiai változáselméleté.

A fejlődés irreverzibilis jellegére már felhívták a fi-
23935/9220/Pné.

gyelmet a biológiában is. A fejlődés valóban irreverzibilis változás, de nem minden irreverzibilis változás fejlődés. A fejlődés sokszínűségére, elágazásaira hivatkozva olykor visszaélnék a fejlődés fogalmával, mértéktelenül kiszélesítik ezt a fogalmat. Nézetem szerint jelentős lehet a biológiai kutatások eredményeinek elméleti értékelésénél is pl. a "fejlődés" és a "történeti változás" fogalmai közötti disztinkció. /Megítélésen szerint olyan fogalmi megkülönböztetések mint "adaptatív sor", "lépcsőzetes sor", "filogenetikus sor", valamint az időgenézis, alloge-nézis, telegenézis stb. kategóriáinak bevezetése a fent jelzett irányban mutatnak./

3. A fejlődés^x azonban valóban kitüntetett helyet foglal el a változások között. A fejlődés a legalapvetőbb, leggyökeresebb változási forma /típus/. A fejlődés azonban önmagában véve is igen sokoldalú és komplex változási forma. Ezért feltétlen meg kell haladni olyan leegyszerűsített felfogását, miszerint a fejlődés egyenesvonalú, egysíkú, állandóan előre haladó változás. ^{Az}

^x A biológiában elterjedt terminológia az "evolúciós elmélet". Meg kell azonban jegyezni, hogy az evolúció fogalmát a biológiában szinte egyértelműen a fajok, az élővilág általános történeti fejlődésére /filogenézis/ alkalmazzák és megkülönböztetik tőle pl. az egyedfejlődést/ ahol viszont a "fejlődés" fogalma szerepel/. A biológiai evolúció terminus tartalmi vonatkozásairól részletesebben még a következőket lehet mondani. /1/ Az "evolúció" fogalma lehetőséget ad a biológiai fejlődéselmélet és a filozófia általánosabb fejlődéselmélete közötti különbség terminológiai kifejezésére. /2/ Mint már láttuk az "evolúció" fogalma a biológián belül disztinkciókat is kifejezhet /pl. a törzsfejlődés és egyedfejlődés megkülönböztetése/. /3/ Nézetem szerint a "biológiai evolúció" fogalma mai tartalmában tágabb mint a biológiai fejlődés általános fogalma, mivel a mai evolúciós elmélet több olyan változást is leír /helyekre éppen a fentiekben utaltam/, amelyek nem foglalhatók a fejlődés fogalmába.

ilyen filozófiai elméleti fejlődésmodell sohasem volt összhangban a biológiai evolúciós elmélettel és nyilvánvaló analógiát mutat a ma is létező teleológikus fejlődéselméletekkel /pl. Teilhard de Chardin elmélete/.

4. A fejlődés dialektikus értelmezése abból indul ki, hogy a fejlődés ellentmondásos folyamat. A fejlődést az eddigiekben mint meghatározott irányú változást értelmeztük. A fejlődés ellentmondásos jellege ebben a vonatkozásban is kifejezésre jut. A fejlődés iránya is ellentmondást tartalmaz. A fejlődés ellentétes irányú változások egysége. Pontosabban: a fejlődés felfelé /progresszió/ és lefelé /regresszió/ menő ágainak bonyolult kölcsönhatása. A biológiai evolúciós elmélet eredményei a fejlődés ilyen általánosabb értelmezése mellett szólnak. Külön is fel szeretnénk hívni a figyelmet a "bonyolult kölcsönhatás" kifejezés tartalmi jelentőségére. Azokban a változási folyamatokban, amelyeknél valóban fejlődésről van szó, mindig kimutatható mint fő irány vagy a progresszió vagy a regresszió. A progresszió azonban sohasem "tisztá" progresszió, és ugyanez vonatkozik a regresszióra is. A valóságban e két folyamat bonyolult szövevényével találkozunk a legkülönbözőbb szinteken.

5. A fejlődés továbbá azért is bonyolult változási forma, mert meghatározott, alávetett módon tartalmazza az összes többi változási formát /tipust/ - az irreverzibilis változást, az ismétlődést és a körforgást. Igen fontos például a fejlődés és az ismétlődés dialektikájának helyes feltárása. Az ismétlődés alapvető szerepére különösen a genetika legújabb eredményei hívták fel a figyelmet. A genetika meghatározott eredményeihez való negatív viszony egyik elméleti forrása kétségkívül az 23937/9220/Pné.

az egyoldalúság volt, amely az állandó változás, fejlődés elvét relativista irányba abszolutizálta és lebecsülte a megmaradás, az állandóság, az ismétlődés szerepét általában és különösen a fejlődési folyamatokban. Arra már történt utalás, hogy az irreverzibilis változás és fejlődés egybe is esnek és különböznek is. Néhány szót a különbözőségről. Az irreverzibilis változások esetében /amikor az irreverzibilis változást mint a mozgás egyik sajátos, viszonylagos önállósággal rendelkező irányát vesszük/ azonos szintű, de egymástól bizonyos jegyekben eltérő minőségi állapotok keletkezéséről és viszonyáról van szó. /Esetlegesen pl. azt mondhatnánk, hogy az idiogenézis ilyen változási forma./ A fejlődés esetében azonban mindig magasabb szint kialakulásáról van szó, a fejlődés az új keletkezése /és a régi pusztulása/. /Hogy két minőségi állapot közül melyik az eltérés és melyik az új, a magasabbrendűség értelmében - ezt a konkrét vizsgálat dönti el. Erre még visszatérünk./

6. Azt, hogy a fejlődés nem egysíkú, egyenesvonalú, abszolút folytonos változás már progresszió és regresszió egységeként történő értelmezése is megmutatta. Ezen túlmenően is kimutatható azonban a fejlődés sokágúsága, többsíkúsága. Ez szorosan összefügg a fejlődés néhány általános törvényével. Így például a fejlődés egyenlőtlen általános törvényével. Ezt a törvényt - az egyenlőtlen fejlődés törvényét - a filozófia a világegyetenen egészére mondja ki, általános formában. Ennek a törvénynek az érvényesülésére az élő világban ugyancsak rámutattak már a biológiai kutatások. Igen jelentős továbbá az az általános filozófiai tétel is, miszerint maga a fejlődési folyamat is fejlődik. /Ez a gondolat szintén megtalálható a biológiai irodalomban

23938/9220 /Pné.

mint a filogenézisek evolúciójának tételle. / Ennek a tételnek nagy a módszertani jelentősége. Többek között elvezet bennünket ahhoz a gondolathoz, hogy a fejlődés kritériuma is változik; más-más a fejlődés kritériuma a különböző fejlődési ciklusokban, egy-egy fejlődési ciklus különböző stádiumaiban stb.

7. Az eddigiekből már az is következik, hogy igen lényeges a fejlődés eltérő szintű folyamatainak a megkülönböztetése. Gyakran éppen ennek a hiánya okozza a fejlődés egyoldalú értelmezését. Általános filozófiai fokon elsősorban az élettelen világ, az élő világ és a társadalmi szintjén végbemenő fejlődési folyamatok megkülönböztetése fontos. Közlelbbi vizsgálódások esetén azonban felvetődik a további differenciáció szükségessége is. Ugyancsak fontos az egyedi létezők és az egyedek különböző csoportjainak a fejlődése közötti különbözőség /pl. csillag - galaxis, egyed-faj, ember-emberiség stb./ figyelmenbevétele. A biológiában természetesen az ontogenezis és a filogenézis megkülönböztetése. Ma már az is általánosan elfogadott, hogy az evolúció legalább populációs szintű folyamat. Ujabban megkülönböztetnek mikroevolúciós és makroevolúciós folyamatokat. A fejlődés különböző szintjein más-más törvényszerűségek hatnak, a fejlődés utjai és kritériumai is eltérőek.

8. A konkrét fejlődési állapotok, és az egyes fejlődési folyamatok mechanizmusának a feltárásához általános módszertani segítséget adhatnak az elem-struktúra és rész-egész dialektikáját feltáró filozófiai kutatások, illetve ezek eredményei. A konkrét evolúciós folyamatok analízise megköveteli a kutatás olyan fokú differenciációját, amely elvezet pl. az egyes szervek /részek/, vagy az egyes biológiai jegyek /elemek/ evolúciós sajátosságainak a vizsgálatához. Itt már elengedhetetlenül fel-

23963/9220/Pné.

vetődik a részek és az egész viszonya, az egyes elemek egymásközötti viszonya stb. Igen értékes anyagot szolgáltatnak ebben a vonatkozásban a paleontológiai kutatások. A mozaikevolúció fogalmának bevezetése szorosan kapcsolódik a rész-egész, elem-struktúra problémaköréhez. Az őslénytani kutatások jól mutatják, hogy pl. a szervezeten belül a különböző tulajdonságok /elemek/ fejlődése eltérő irányu és különböző fokú lehet. Felvetődik tehát, hogy a különböző elemek /tulajdonságok/ változása hogyan hat a struktúrára /hogyan alakul a tulajdonságok viszonya/, a részek változása hogyan hat az egészre. Mindezek tanulmányozása azért is fontos, mert következtetéseket enged meg az evolúció mechanizmusára, forrásaira vonatkozóan is. Érdekes lehet ebből a szempontból például az "egész" fejlődésében fellépő ellentmondások különböző típusainak a számbavétele. Ellentmondás léphet fel: az egyes /fejlett és fejletlen/ elemek között; az egyes elemek és a struktúra között; az egyes elemek és az egész jelenség között stb. Az evolúció iránya és lehetőségei szempontjából igen jelentős annak a megállapítása, hogy a különböző elemek fejlődése egyenlőtlen vagy harmónikus és összehangolt. Nyilvánvalónak látszik, hogy az elemek /részek/ összehangoltsága a progresszió egyik forrása /ennek hiánya viszont a regresszió egyik oka/. Az elemek egyenlőtlen fejlődése a túlzott specializáció irányába visz, míg az elemek harmónikus, egyenletes változása a széleskörű fejlődés nagyobb lehetőségeit nyitja meg.

x
x x

Célon igen szerény volt - a filozófiai fejlődéselmélet néhány új vonásának és annak a bemutatása, hogy
23977/9220/Pné.

a modern biológiai evolúciós elmélet, valamint az általános filozófiai fejlődéselmélet na már nincs ellentétben, sőt kölcsönösen gazdagítják egymást.

Irodalom

- Sz.T. Meljuhin: A szervetlen természet fejlődési dialektikája. Gondolat, 1963.
- M.N. Rutkevics: Fejlődés, haladás és a dialektika törvényei. /Voproszi Filozofii, 1965. 8.sz./^x
- B.M. Kedrov: Az ismétlődésről a fejlődés folyamatában. Moszkva, 1961.^x
- V.I. Szvigyerszkij: Az elemek és a struktúra dialektikájáról. Moszkva, 1962.^x
- V.I. Szvigyerszkij: A fejlődés néhány sajátossága az objektív világban. Leningrád, 1964.
- V.G. Afanaszjev: Az egész problémája a filozófiában és a biológiában. Moszkva, 1964.^x
- Horváth József: A világ anyagi egysége és a mozgás. Kandidátusi értekezés, 1966.

/Az x-el jelölt írások bizonyos részleteinek magyar fordítása megtalálható: Dialektikus materializmus. Személygyűjtemény a filozófia szakosító hallgatói részére. Kossuth, 1966./